

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, ПОВСЯКДЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СЕЛЯНСТВА МАРАМОРОЩИНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Перун Михайло Михайлович

аспірант кафедри археології, етнології та культурології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: perunmisha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1372-7738>

У даній статті автор робить спробу комплексного розгляду проблеми історії селянства східної частини сучасного Закарпаття. Особливу увагу при цьому приділено загальній характеристиці організації сільського суспільства Марамороського комітату першої половини XVII століття. Вказаний часовий період характеризувався значним міграційним рухом у межах Карпатського регіону, що, в свою чергу, призводило до появи нових поселень на території Верхнього Потисся та змін культурно-побутового характеру. На думку автора, основним рушієм даних процесів була дрібна та середня шляхта Північно-Східної Угорщини, яка заохочувала переселення селян на свої власні землі за допомогою певних привілеїв. В статті обґрунтовується думка про те, що повсякденне життя марамороського селянства та його заняття були тісно пов'язані з виплатами данини власному пану. Саме тому, одним із основних джерел ранньомодерної історії селян Марамороського комітату виступають податкові та інвентарні описи (урбарії), в яких можна знайти багато даних про майновий стан, соціальний устрій та основні заняття людей того періоду. Автор акцентує увагу на тому, що окрім дрібних та середніх шляхтичів ще одним великим землевласником на території Мараморощини були господарі Хустської домінії. В статті висвітлена різниця між сплатою данини, формами господарювання та деякими іншими особливостями селян гірської та низовинної частин Марамороського комітату. Автор пише про те, що на основі аналізу інвентарного опису володінь шляхтича Жигмонда Липчеї (Lipcsei Zsigmond) 1646-го року та декретів графа Міклоша Естергазі (Esterházi Miklós) 1613-го року, ми можемо виділити певні термінологічні нюанси документів згаданого періоду. До роботи над публікацією, задля певних уточнень або пояснень, були залучені письмові джерела кінця XVII та початку XVIII століття, а також акти й грамоти з інших територій Північно-Східної Угорщини. Автор публікації приходить до висновків про пряму залежність між матеріальним становищем селян Мараморощини та їх мобільністю.

Ключові слова: кенез, шолтис, Мараморош, батькошаг, желяр, біров, телек, Липчеї, шляхта.

Постановка проблеми. В українському історичному гранд-нарративі (мова йде про неспеціалізовані праці, присвячені загальному опису історії України) територія сучасного Закарпаття, здебільшого, виступає в ролі далекої, ізольованої та, деякою мірою, специфічної землі, основними маркерами якої, до періоду інтербелуму, залишаються «багатовіковий гніт» зі сторони Угорщини та екзотичність регіону (знову ж таки, через нетиповий для більшої частини України рельєф, особливе минуле і культурно-побутові зв'язки з угорцями, румунами, словаками та представниками інших сусідніх етносів). Додатковим вододілом між більшістю українських областей та Закарпаттям виступає діалект, який, в силу історичних умов, досить сильно відрізняється від говорів Наддніпрянщини, Поділля, Волині, Слобожанщини, Галичини та інших регіонів країни. Всі ці вказані моменти призводять до коротких, майже довідкового характеру згадок про історію земель на південних схилах Карпат, без надання більш детальної картини їх минулого. Знана українська дослідниця Н. М. Яковенко усвідомлювала цю проблему, і пропонувала деякі шляхи її вирішення. До прикладу, у своїй праці «Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття» вчена писала про те, що минуле Закарпаття потребує не побіжних параграфів-вставок, а окремої фундаментальної праці, яка б розглядала розвиток згаданого регіону в контексті історії тих держав, до

котрих він належав [Яковенко, 2006, с. 10].

Важливо наголосити на тому, що дуже часто в українській історіографії оминається увагою саме середньовічний та ранньомодерний періоди історії земель сучасного Закарпаття. Причинами для згадок про цей час, в основному, виступають гіпотези щодо місця розселення племен білих хорватів та документ 1299 року, який дає відомості про перебування частини закарпатських земель в складі Галицько-Волинського князівства [Купчинський, 2004, с. 125–127]. Зважаючи на це, проблематика, пов'язана із колонізацією згаданих територій та повсякденним життям місцевого східнослов'янського населення періоду XVII століття, випадає із поля зору українських науковців. Хоча, до прикладу, в урбарії Сатмарського замку 1641–1643 рр., такі поселення верхньої течії р. Тиса як Ясіня, Рахів, Великий Бичків, Новоселиця, Горінчево, Терново та ін. фігурують під загальною назвою «Pagii Ruthenici» («русинські села») [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 047. – No. 008, с. 8]. На нашу думку, такого роду дані про перебування представників східнослов'янського етносу на південних схилах Карпат, мали б зацікавлювати українськомовних дослідників

Загалом, середньовічна та ранньомодерна історія теренів сучасного Закарпаття часто стає місцем, в межах якого краєзнавці-аматори та особи, залучені до туристичної сфери, створюють міфи, використовуючи

наукові підходи до проблеми. Саме через намагання применшити вплив псевдоісторичних тенденцій, основною метою публікації є дослідження матеріального становища, повсякденного життя та соціальної структури сільського населення Марамороського комітату першої половини XVII століття. В рамках окресленої мети автор вирішує такі завдання: з'ясовує термінологію ранньомодерних угорських документів, пов'язану з устроєм сільського населення; опрацьовує детальні поіменні списки власників майна на території Мараморощини; проводить аналогії між процесами та явищами на території комітатів Північно-Східної Угорщини (Мараморош, Унг, Берег, Угоча, Земплін, Шарош); аналізує та виявляє певні нюанси письмових джерел.

Актуальність та стан дослідження проблеми.

Не можна обійти увагою той факт, що до першої половини XX століття Закарпаття не існувало в якості єдиної адміністративно-територіальної одиниці. Натомість, більшу частину історичного періоду, його землі були розділені на чотири угорські комітати (області) – Унг, Берег, Угоча і Мараморош. Всі вони були створені у різний час та за різних умов і мали як свої особливості, так і деякі спільні риси. До прикладу, від 1570-го і аж до 1688-го року Мараморош¹ входив до складу Трансильванського князівства, на відміну від трьох інших згаданих комітатів, котрі, за окремими тимчасовими винятками, знаходились під владою Королівства Угорщини² [Kann, Zdeněk, 1984, с. 179]. Однак, доволі аморфні кордони між цими двома державними утвореннями (Трансильванія та Королівство Угорщина) і військові дії з обох сторін призводили до постійного руху кордонів та населення в різних напрямках. Все це вело до зміни етнічного складу сільських жителів та еволюції мовних особливостей.

Питання розкриття матеріального становища, внутрішнього поділу та повсякденного укладу сільського населення Марамороського комітату³ часів ранньомодерного періоду важливе через декілька причин: по-перше, селяни були найчисельнішим прошарком населення на землях Північно-Східної Угорщини та фундаментом тогочасної економічної системи; по-друге, кріпаки та вільні люди часів ранньомодерного періоду часто виступали у ролі колонізаторів-піонерів на землях сучасного Закарпаття; по-третє, велика частина предків сучасних закарпатців прибули до південної частини Українських Карпат саме у XVII столітті. Поряд з вищенаведеним, дослідження життя селян дає нам також інформацію про їх взаємовідносини із шляхтою, церквою, представниками влади – тобто, ми, за допомогою побічних даних, можемо дізнаватись про зв'язки між тогочасними верствами населення, що дає нам вагомий внесок у створення повноцінного історичного полотна тієї епохи та дослідження історії територій сучасного Закарпаття.

Як вже було сказано, українські дослідники часто оминають історію Верхнього Потисся періоду XVI – XVII століть через незнання угорської мови і певну окремішність регіону від інших земель України. Однак, не можна говорити про те, що період Середньовіччя та ранньомодерної доби на території Закарпаття не розглядаються науковцями зовсім. Попри це, історія сільського населення, котре складало більшу частину жителів комітатів Верхнього Потисся у XVI – XVII століттях, все ще потребує більш детального розкриття та подальшої роботи з джерелами, чому й буде присвячена дана публікація.

Оскільки сучасних праць, проблематика яких стосувалась би саме ранньомодерної історії селянства Мараморощини, майже немає, то нам довелося послуговуватись інформацією як із відносно недавніх публікацій, так й зі старих класичних робіт українського дослідника О. К. Мицюка [Мицюк, 1938, с. 1–246]. та російського вченого О. Л. Петрова [Петров, 1906, с. 1–92]. Другий том праці О. К. Мицюка носить історико-статистичний характер і подає дуже деталізовану картину господарського розвитку території Закарпаття в період від другої чвертини XVI століття до середини XIX століття. Дана робота має важливе значення для нашої статті, оскільки серед україномовної історичної літератури вона є однією із перших монографій, основною метою якої було саме дослідження господарства й повсякдення селян комітатів Північно-Східної Угорщини. Праця ж О. Л. Петрова цінна для нас тим, що вона побіжно надає деякі цікаві дані про селянство Мараморощини. Варто враховувати, що вищезгаданий російський історик не ставив перед собою за мету описати саме устрій сільського населення Верхнього Потисся XVII ст.

Про селян Закарпаття також писали у своїх працях дослідники ранньомодерної історії території Галичини В. Ф. Інкін [Інкін, 2004, с. 1–526], Ю. Г. Гошко [Гошко, 1976, с. 1–205] та В. В. Грабовецький [Грабовецький, 1962, с. 1–211]. Щоправда, основною темою їхніх робіт було сільське суспільство галицького Прикарпаття, тому всі згадки про Верхнє Потисся носять другорядний характер. Серед робіт сучасних істориків, корисних для нашого дослідження, можна назвати публікації дослідників О. В. Ферков [Ферков, Белей, 2018, с. 84–91] про господарське освоєння Ужанського комітату і Л. Л. Зубанича, котрий теж побічно зачіпає тему життя селян ранньомодерної доби з територій Північно-Східної Угорщини [Зубанич, 2013, с. 5–10].

Питання заселення Верхнього Потисся та укладу селян раннього Нового часу також розроблялось угорськими істориками. Як приклад, можна виділити класичні праці В. Белаї [Bélay, 1943, с. 1–224] та І. Сабо [Szabó, 1940, с. 1–80], перша з яких доволі детально розкрила питання заселення та освоєння території Марамороського комітату, а друга дала

¹ Нині східна частина Закарпаття (Україна) та північна частина повіту Марамуреш (Румунія).

² Та частина угорських територій, яка після 1541 року визнала законною владу австрійських Габсбургів.

³ Географічні межі вибраного нами для дослідження Марамороського комітату охоплювали територію від долини річки

Боржава на заході до Чорногірського хребта на сході та від гірського масиву Горгани на півночі й північному сході до Гутинського масиву на півдні і Родних гор на південному сході.

цілісну картину загальної історії селянства Угорщини.

Для румунських істориків Мараморош також був бажаною для досліджень територією, адже саме він став однією із важливих географічних точок так званої «волозької колонізації» та батьківщиною різних знатних родів, котрі певним чином повпливали на історію східнороманських народів (наприклад, династія Басарабів). Як угорська, так й румунська історіографія мають в своєму складі праці загального характеру, на зразок «Історії Марамороша» А. Філіпаску [Filipaşcu, 1997, с. 1–240] та «Матеріалів до історії Марамороша» Й. Попа [Pop, 1909, с. 1–368], котрі несуть в собі доволі великий об'єм інформації про минуле Верхнього Потисся.

Особливої уваги вартують праці з історичної топоніміки сучасного угорського дослідника Ж. Шебештьяйна, в яких він доволі детально опрацьовує питання походження назв населених пунктів Верхнього Потисся, додатково проводячи аналіз різного роду письмових та картографічних даних, пов'язаних з історією поселень [Sebestyén, 2015, с. 67–74].

Джерельною базою даного дослідження виступають об'ємний фрагмент інвентарного опису поселень Жигмонда Ліпчеї 1646-го року, написаний угорською мовою XVII ст., із значним вкрапленням архаїчних термінів (текст документу був опублікований у 1896 році на сторінках історичного журналу «Magyar gazdaságtörténelmi szemle» дослідником Ш. Кьосегі [Köszeghy, 1894, с. 331–343]); урбарії володінь Хустського замку [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009.] [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026.], інвентарні описи [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 005. – No. 045.] [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 047. – No. 008.] [HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 224. – No. 008.] та акти й грамоти про звільнення селян з кріпацтва [ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 45, арк. 1–3; ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 75, арк. 1], частина з яких була знайдена в Державному архіві Закарпатської області, а інша частина знаходиться у відсканованому вигляді на сайті Hungaricana. Саме з них можна отримати великий об'єм інформації про життя селян, їх господарства, податки, внутрішні майнові поділи та інше.

Виклад основного матеріалу. Майже вся перша половина XVII століття отримала в угорській історіографії та публіцистиці назву «золотого часу Трансильванського князівства» («erdelyi aranykora»). Основною причиною для надання такої високої оцінки періоду стала активна та доволі успішна зовнішня політика правлячої верхівки Семиграддя¹ [Szabó, 1997, с. 73]. Загалом, життя марамороських селян якраз цього хронологічного періоду і буде висвітлене в нашому дослідженні. У даній статті ми не розглядатимемо «jobbagyok» або «colonus»² з самих коронних міст Марамороша³, оскільки ці поселення в урбаріях фігурували в якості «містечок» (лат. «oppidum») і їх склад населення дещо відрізнявся від

сільського (як мінімум, наявністю солекопів, великої кількості ремісників, нобілів та вільних людей).

За відсутності великих міст і в силу загального стану розвитку тогочасного центрально- та східно-європейського суспільства, серед населення Мараморощини чисельно переважали селяни, які слугували основою тодішньої економічної системи Північно-Східної Угорщини. До прикладу, історик Ласлов Зубанич, опираючись на архівні документи (судові вирoki), дає відомості про повстання селян початку XVI століття на території Марамороського комітату. Даний бунт був своєрідним відлунням хрестового походу Дьєрдя Дожі 1514 р. і, окрім селян та разом з ними, в ньому брала участь велика кількість дрібних та середніх шляхтичів, позаяк перші й другі були взаємозалежними і мали спільні інтереси [Зубанич, 2013, с. 8–9]. Століттям пізніше ситуація сильно не змінилась, й тому матеріальне становище та повсякденне життя селянина часто залежало від землевласника, і навпаки – матеріальні статки нобілів залежали від селян.

Згадані нами, в описі джерельної бази, Ліпчеї (гілка родини Долгаї) належали до шляхти середнього достатку, і володіли значними територіями, котрі, однак, не приносили доходу без праці селян. Саме через це вищезгадані землевласники намагались привести до своїх необжитих або спустошених володінь нових поселенців. Дана проблема була особливо актуальною для неродючих гірських земель [Petrovay, 1894, с. 110–112].

Північно-Східна Угорщина завжди була відкритою для людей з Руського воєводства (попри те, що велика кількість галицьких русинів часто втікала чи переселялась не до південної сторони Карпат, а на Поділля та близькі до Дикого Поля території), тому угорські землевласники із Верхнього Потисся залучали до процесу заселення власних володінь саме їх [Грабовецький, 1962, с. 98]. Даному процесу сприяло й те, що із другої половини XVI ст. на території сусідньої Речі Посполитої विकристалізувалась фільваркова система та збільшилась або стала ненормованою панщина [Інкін, 2004, с. 152–157]. Окрім того, жорстоке поводження пана, елементарні борги, спричинені матеріальними проблемами або пияцтвом та певного роду злочини теж змушували кріпаків мігрувати. Загалом, ця інформація вже багато говорить про майновий стан першопоселенців, котрі часто втікали без серйозних грошових чи продуктових запасів. Виняток становили, хіба що, переселенці-пастухи, котрі могли вести за собою по горах отари овець.

Помилковою є думка про те, що якщо певний населений пункт згадувався ще до XVII століття, то його жителі існували на місці весь час. Заселення територій новими людьми – як і спустіння цілих місцевостей – відбувались постійно, внаслідок вимирання жителів поселень або їх міграції. Саме тому, землевласникам часто доводилось не створювати

¹ Інша назва Трансильванського князівства, похідна від німецького слова «Siebenbürgen» («Семиграддя»).

² Надалі «кріпаків», задля спрощення розуміння більш складних, однак близьких за змістом угорських та латинських понять.

³ Сучасні міста Хуст і Тячів та селище міського типу Вишкова Закарпатської області (Україна), а також місто Сігету-Мармаціей (Сігіт) та село Кимпулунг-ла-Тіса (Довге Поле) повіту Марамуреш (Румунія). В період першої половини XVII століття всі згадані населені пункти були містами Марамороського комітату.

нові села, а просто обживати старі. Про такі випадки нам дає інформацію Генеральний перепис 1715 – 1720 рр., який, за допомогою співставлення його даних з відомостями урбаріїв XVI та XVII століть, дозволяє виявити й побачити загальний процес зникнення багатьох людей, родів або і самих населених пунктів за період 1600 – 1720 рр. Суттєва різниця помітна навіть між 1715-им та 1720-им роками, що свідчить про вкрай високу мобільність поселенців [Az 1715. évi országos ősszeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N78 – 30 – Máramaros] [Az 1720. évi országos ősszeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N79 – Máramaros megye – 31]). Загалом, Верхнє Потисся було регіоном з доволі рухливим населенням. Однак, знову ж таки, висока мобільність була тісно пов'язана з відсутністю великої кількості майна.

Селян Мараморського комітату першої половини XVII століття умовно можна поділити на гірських та рівнинних. Даний поділ стосується не тільки самого місця проживання людей, а ще й можливості чи неможливості ведення ними деяких форм господарства. До прикладу, гірський клімат не дозволяв вирощувати окремі види сільсько-господарських культур (просо, пшениця чи виноград), доступних і культивованих на низовині. Крім того, у селах біля Вододільного хребта не було змоги займатись свинарством у великих масштабах, оскільки дані населені пункти були оточені, здебільшого, смерековими або змішаними лісами, в той час як для вирощування поросят потрібен був так званий «жир» (букові або дубові жолуді). Все це добре помітно і у відомостях з урбаріїв. До прикладу, в описі володінь Хустського замку 1625-го року особливим пунктом згадуються «жирові ліси» для відгодівлі свиней біля низинних сіл [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 12]. У той же самий час ми не зустрічаємо згадок про свинарство в описах високогірних поселень – там ніша тваринництва була, здебільшого, зайнята вівчарством, а ліси частіше використовувались для полювання та заготівлі деревини.

Варто наголосити на тому, що податкові описи 1600-х – 1640-х рр. не завжди надають нам повну інформацію про господарства селян, що обов'язково має враховувати дослідник. До прикладу, в більш детальних урбаріях гірських поселень кінця XVII ст. можна знайти дані про всіх свійських тварин, якими володів господар разом із сім'єю. Саме в цих документах ми натрапляємо на записи про корів, волів, свиней і телят, ніяк не згаданих у описі володінь Жигмонда Ліпчеї [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 005. – No. 045, с. 11].

Дослідник О. Мицюк, спираючись на дані письмових джерел, писав про те, що на початку XVII століття у гірських селах Марамороша на овцєв припадало 78,7 відсотків з числа всіх свійських тварин. Цей самий показник у селах низовини становив 36,4 відсотка [Мицюк, 1938, с. 230]. Необхідно уточнити той момент, що дослідник порівнював села Хустської домінії з поселеннями верхньої течії р. Тиса¹,

омінаючи, при цьому, увагою володіння Ліпчеїв та інших дрібних шляхтичів. Однак, попри можливу неточність відсоткового показника, документи підтверджують висновок О. Мицюка про більшу популярність вівчарства у горах Мараморошини в порівнянні з населеними пунктами низовини.

В описі Жигмонда Ліпчеї різницю між гірськими й низовинними селами чітко помітно ще й за тим, які одиниці вимірювання там використовувались. Гірські землі, зайняті кріпаками, ділились на «лани», і самі вони вимірювали кількість зерна в «мацях» (прибл. 64 л) [Чибирак, 2018, с. 1], в той час як селяни з рівнини господарювали на земельних ділянках «телеках» і виплачували податок «кобелями» (прибл. 100 л) [Дзєндзелівський, 1955, с. 95–102]. Останніми одиницями виміру послуговувались і автори урбаріїв поселень Хустського замку. В будь-якому випадку, Жигмонд Ліпчеї не намагався конвертувати українсько-польські одиниці вимірювання й спокійно ними оперував, що свідчить про його обізнаність з побутом та обрахунком переселенців із Прикарпаття, котрі якраз і складали основну масу населення новоутворених мараморських гірських сіл.

За результатами метрологічних досліджень буває важко визначити точний розмір таких одиниць площі як «лан» (варіюється в межах від 4 до 30 і більше гектарів) та «кріпацький телек»² (за різними даними, міг становити від 0,5 до 15 гектарів) [Онацький, 1960, с. 808]. Відповідно, з метою порівняння та задля уникнення фактичних помилок, ми використовуємо у вказаній роботі згадані міри площі без їх конвертації в метричну систему. Зіставлення проводиться лише в рамках числових показників однотипних одиниць вимірювання. За результатами такого компаративного методу ми отримуємо інформацію про те, що переважна частина кріпаків в горах тримала по одному лану або його половині, і лише невелика частка людей вела господарство на двох ланах. В той же час, селяни з низовини займали, здебільшого, четвертину або половину телека, хоча були й господарі, котрі вели хазяйство на одному чи двох телеках.

Варто додати, що в списках селян з опису Жигмонда Ліпчеї можна натрапити й на винятки, котрі стосуються вказаних нами середніх розмірів ділянок. До прикладу, у 1646 р. майже всі жителі села Турун-Поток³ тримали від трьох до шести ланів землі, що значно перевищувало величину наділів кріпаків з сусідніх гірських поселень. Можливо, користування такими великими сільськогосподарськими площами було прямо пов'язане з кількістю дорослих чоловіків у сім'ях⁴ [Kőszeghy, 1894, с. 335]. Можна допустити і версію про те, що великі земельні ділянки, в умовах екстенсивного землеробства, були надані вищезгаданим селянам через невелику родючість місцевих ґрунтів або для можливості заготівлі кріпаками великої кількості сіна та отави, так як основним заняттям турун-потокців було вівчарство. Щоправда, друга гіпотеза має свої слабкі місця, оскільки в сусідніх з Турун-Потоком селах теж були проблеми із якістю

¹ Нині Рахівський район Закарпатської області

² Угорське слово «jobbágytelek» або латинський термін «sessio».

³ Нині село Турун Хустського району Закарпатської області.

⁴ До прикладу, в турун-потокського кріпака Давидовича Яцька, котрий, згідно з описом, займав шість ланів, було 8 дорослих синів та 2 онуки)

грунтів та наявністю великих отар овець, однак там кількість наданих ланів складала дещо менше число. Ймовірно, великі наділи дійсно були прямо пов'язані з розмірами сімей та кількістю дорослих синів у них.

Окрім з'ясування метрологічних нюансів, ще однією вкрай важливою проблемою є питання оподаткування, оскільки повсякденне життя кріпаків тісно перепліталось зі сплатою данини та напряму залежало від неї. Окрім продуктів та речей для власного користування, селянин змушений був також вирощувати певні сільськогосподарські культури, розводити худобу, полювати та прислужувати для пана (можливо, й для деяких інших представників сільської общини) за визначеними термінами часу. Відповідно до цього, витворювалось і матеріальне становище кріпака. Власне, колонізація пусток заохочувалась угорськими дрібними та середніми шляхтичами якраз із точки зору економічної вигоди та можливості потенційного збільшення кількості платників податків. Система утворення нових населених пунктів також, в перш чергу, мала за основу облаштування сплати данини.

Згідно з даними документів, новоприбулі поселенці в горах Марамороша одразу ж отримували – відповідно до кількості прийшлих осіб, особливостей рельєфу та наявності вільної від лісу території – певну ділянку землі для господарювання та визначене число років «свободи» (мається на увазі звільнення від сплати данини, яке слугувало потужним стимулом для заселення високогірних місцевостей). Інформацію про прибульні терміни дії згаданого привілею ми отримуємо з опису невеликих гірських сіл (угор. «falucskák») верхів'я р. Ріка¹, утворених в першій половині XVII століття. Мешканцям вказаних поселень було надано від 10-ти до 20-ти років «свободи» (10-ть років волі дістали жителі Прислопа, близько 15-ти – селяни Завічки² і 20-ть – поселенці Турун–Потока) [Kőszeghy, 1894, с. 334–336]. Допускаємо, що різниця в звільненні від данини уворилась між згаданими селами внаслідок неоднакового заліснення їх території, позаяк відшукати інші маркери такого роду варіювання досить важко. Доказом для цієї гіпотези слугує той факт, що батько Жигмонда Ліпчеї – Гергей Ліпчеї – у своєму заповіті 1635-го року згадував про те, як він привіз із Польщі своїх майбутніх кріпаків і залишив їх розчищати ліс під поля [Bélay, 1943, с. 93]. Загалом, вищезгадана інформація підводить нас до висновку про те, що не можна писати про якийсь певний єдиний термін ануляції данини для всіх сіл, оскільки початкові умови колонізації різних місцевостей часто досить сильно відрізнялись. Також, не завжди правильно говорити про надання «свободи» одразу всьому поселенню, оскільки в Жигмонда Ліпчея, згідно з даними опису, були села, де частина кріпаків вже платила данини, а частина все ще залишалась вільною від податків на визначений термін. Самі земле-власники добре розуміли, що без сільськогосподарського освоєння належної їм території та підвищення

рівня родючості місцевих ґрунтів вони просто не зможуть збирати чинші.

Часто бувало й таке, що нобільно належали тільки декілька кріпаків з конкретного поселення. До прикладу, Жигмонд Ліпчеї писав про те, що він має лише шістьох селян у Воловому³ (старому, відомому з 1415-го року, поселенні з більшою кількістю людей) та одного кріпака в селі Лозянське, купленого від іншого землевласника – Ференца Білєя – це його батьком Гергеєм [Kőszeghy, 1894, с. 340].

Розмір грошової оплати між населеними пунктами липчеївських володінь також досить сильно відрізнявся. В більш давніх селах (відомих ще з XV століття Воловому, Соймах, Келечині) данина складала 1–2 форинти. Села передгір'їв (Липча, Боріч-Полянка) платили ще менше – 50 або трохи більше 30 денаріїв [Kőszeghy, 1894, с. 334–342]. В той же самий час, першопоселенці з гірських територій, після проходження визначених років «свободи», мали сплачувати більше, ніж представники старих поселень (6 форинтів з лану). Допускаємо, що така різниця в данині або компенсувалась прислужуванням у Ліпчеїв, або землевласник просто намагався повернути кошти, затрачені на розчистку лісу під поля, адже Гергей Ліпчеї, в згаданому заповіті 1635-го року пише, що він дав жителям Чорної Ізи⁴ 400 форинтів на розчистку лісу [Sebestyén, 2015, с. 70–71]. Відповідно, можемо припустити, що першопоселенці прибули на нові місця або без елементарного набору інструментів, необхідного для вирубки дерев, або їхні сокири чи інші знаряддя праці відрізнялись невисокою якістю. Крім того, селяни могли витратити гроші на покупку зерна або свійських тварин. Щодо господарських моментів виникає одразу багато питань: до прикладу, де жителі сіл купували інструменти і куди, можливо, продавали власну продукцію. Дане питання все ще потребує розробки, хоча ми можемо припустити, що селяни гірських прикордонних районів купували та продавали певні товари на території близької їм Галичини, з якою постійно перебували в різного роду контактах [Інкін, 2004, с. 159] [Гошко, 1976, с. 86]. В той же час, жителі низинних та передгірських поселень Марамороша мали набагато більше можливостей для відвідування торгових точок чи ринків, через наявність поблизу містечок на зразок Хуста або Тячева.

Після закінчення терміну свободи, кріпаки змушені були щорічно приносити погоджену данину. Її, здебільшого, виплачували в переддень Різдва чи Пасхи або на самі ці свята. Для гірських селян вона часто складалась з грошей, вівса, овець, рябчиків, лисиць та куніць. Останні два види оплати передавались у формі хутра, перманентний попит на яке, ймовірно, посилювся у час першої половини XVII століття, оскільки припав на роки так званого «Малого льодовикового періоду» – доби значного зниження середньорічної температури на території планети [Fagan, 2000, с. 79–88]. Зрозуміло, що навіть без такого роду кліматичної аномалії зима на території Центральної та Східної Європи тривала досить довго,

¹ Північна притока р. Тиса, розташована в межах сучасного Хустського району.

² Нині с. Завійка Хустського району Закарпатської області.

³ Нині смт. Міжгір'я Хустського району Закарпатської області.

⁴ Нині неіснуюче село, розташоване у першій половині XVII століття поряд з Турун-Потоком та Прислопом.

тому вироби з хутра цінувались і могли приносити доходи. Жигмонд Ліпчеї в описі своїх володінь навіть повідомляє приблизну ціну за хутро лисиці (2 форинти) та куниці (3 форинти) [Köszeghy, 1894, с. 342]. Щоправда, із запису не дуже зрозуміло, чи це ціна, яку він встановив сам, чи таку кількість грошей можна було вилучити на угорських ринках. Враховуючи те, що в кожному селі декілька господарів щорічно мали виплачувати данину лисицями й куницями, їх кількість явно була значною. В пізніших урбаріях кінця XVII століття, виплати шкурками диких тварин доповнювались або замінювались для гірських жителів необхідністю транспортування колод, дранки, дров та дощок [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 224. – No. 008, с. 1–2].

У поселеннях Хустської домінії кріпаки теж часто виплачували данини вівсом та вівцями, хоча чинші окремих сіл відрізнялись між собою. Зокрема, у 1614-му році селяни Крайникова мали щорічно дати по одній вівці від отари, селяни Ізи мусили привозити дрова, сіно та рибу на кухню (щотижнево), а селяни Стеблівки – сіно, курей, рибу (теж щотижнево) та кобел вівса [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 19–24]. В урбарії 1625-го року також згадуються повинності жителів сіл біля Хуста та Тячева в оплаті данини свинями [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 120].

Цікавим моментом є те, що кріпаки з гірських сіл Ліпчеїв, виплачували данину саме рябчиками, на відміну від жителів низовинних Ліпчі або Боріч-Полянки¹, де популярною формою оплати було відправлення пану курей. Відповідно, можна припустити, що жителі Мараморської Верховини (слово «Verhovina» зустрічається в документах 1600-их рр.) першої половини XVII століття взагалі не тримали курей, внаслідок великої кількості хижих тварин довкола гірських поселень, адже густі ліси дозволяли успішно переховуватись як багатьом куницям й лисицям, про яких вже ми згадували, так і птахам на зразок яструбів. Загалом, розведення свійської птиці в умовах майже дикої природи і слабкої густоти населення, було збитковим і неперспективним заняттям. Крім того, кури чи качки (на відміну від овець) явно були б додатковою проблемою і вантажем для завжди готових до міграції людей. Натомість, відсутність курячих яєць та м'яса могла компенсуватись полюванням на рябчиків.

Незрозумілою є також суть особливих оплат селянами Ліпчі й Боріч-Полянки данини вовчою шкурою. Попри наявність вовків і на території Верховини, Ліпчеї вимагав такої данини лише від жителів передгірських сіл [Köszeghy, 1894, с. 342–343].

Цікавим видом відробітку, котрий давав змогу мараморському кріпаку вирватись із свого примітивного та простого життєвого оточення, була

служба в Хустському замку та виконання там різного роду робіт. Урбарій 1625-го року дає нам відомості про те, що кожні два роки мараморське село Буштино мало постачати до згаданої фортеці 8 сторожів, котрі в наступний третій рік, замінювались 4 людьми із Стеблівки [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 3].

Не всі мараморські кріпаки хотіли залишатись на землях пана з певною даниною, і тому деякі з них або втікали за пошуками кращих умов на території Речі Посполитої, або розселялись далі по Північно-Східній Угорщині, не покидаючи південних схилів Карпат. Відомості про останнє нам дає документ 1645 р. із фонду надзупана комітату Берега про звільнення селян Петра Пешковича та Яноша (Івана) Бабки від кріпацтва, через їх заслуги по заселенню села Гукливе. В тексті акту ми знаходимо дані про прихід до згаданого населеного пункту людей з Верхнього Марамороша та Окьормезева (Ökörmező²) [ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 75, арк. 1]. Ймовірно, в документі малось на увазі не саме село Волове³, а долина р. Ріка, яку в Березькому комітаті назвали за найбільшим поселенням в її верхніх межах. Загалом, ці дані свідчать про внутрішню міграцію населення, а також слабкі можливості контролю над селянами зі сторони представників шляхти.

Крім того, в описі Ліпчеї є дані про двох кріпаків (Іван Кудльоватий-Гузій та Іван Федуринців), котрі втекли до Хуста [Köszeghy, 1894, с. 342]. Важко сказати, з якою метою вони це зробили. Можливо, норми нюрнберзького права⁴, котрі, на думку деяких дослідників, діяли на території п'яти коронних міст Марамороша, давали селянам можливість звільнитись від кріпацтва. До прикладу, в урбарії володінь Хустського замку 1614-го року згадуються 17 русинів (4 – з телеком, 3 – з половиною телека, 10 – желяри⁵), які заселились в містечко у 1612-му році і дістали свободу від сплати податків до 1618-го року [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 5]. Щоправда, дані про звільнення від данини у Хусті на визначений термін вступають в конфлікт з версією про втечу селян за свободою, оскільки серед жителів згаданого поселення також фігурувала велика кількість кріпаків. Ситуацію зможе прояснити лише подальша робота у фонді Архіву п'яти коронних міст.

Однією із можливостей покращити своє положення серед селян було отримання статусу кенеза (шолтиса). Шолтисом, згідно з німецьким правом, ставала людина, котра займалась заселенням села [Ферков, Белей, 2018, с. 85] і грала там роль правої руки землевласника. За це вона, разом із своєю сім'єю, діставала вихід із кріпацтва (якщо в цьому була необхідність), землю з можливістю передачі її у спадок, звільнення від данини та право на заснування крочми чи млина і збору частини із судових штрафів, сплачених селянами [Келлер, 2012, с. 95]. Часто саме

¹ Попри гіпотези про те, що село Боріч-Полянка (Борис-Поляна) знаходилось на території сучасного с. Майдан Хустського району Закарпатської області, ми вважаємо дану версію невірною і допускаємо можливість розташування згаданого вимерлого села поблизу території сучасного с. Ліпча Хустського району Закарпатської області. На це вказують окремі деталі опису Жигмонда Ліпчеї.

² Угорська назва смт. Міжгір'я Хустського району Закарпатської області.

³ Стара назва смт. Міжгір'я Хустського району Закарпатської області.

⁴ Вид німецького міського права, котрий побутував на частині території Угорського королівства.

⁵ Безземельні селяни, інформація про яких буде подана нижче.

шолтис займався збором данини, а в окремих випадках навіть ніс прикордонну службу [Інкін, 2004, с. 249]. В одному поселенні могло бути й декілька кенезів (як приклад, поданий вище документ з іменами Петра Пешковича та Івана Бабки, котрий якраз і був підтвердженням привілею на отримання шолтиства).

На даний момент серед вчених йде доволі серйозна дискусія про те, чи можна виділяти «волоське право» в окрему категорію усталених законодавств, на одному рівні з німецьким та руським правом, чи варто вважати його синтезом німецьких, східно- і південнослов'янських традицій та законів з домішками певних звичаїв пастухів Балканського півострова (оскільки навіть самі терміни «шолтис» і «кенез» мають німецьке та слов'янське походження) [Гримич, 2001, с. 110–115] [Шандра, 2014, с. 154–160]. В принципі, згаданий диспут поки не стосується нашої теми, і тому ми будемо використовувати обидва терміни на рівноцінній основі, як це робилось у документах XVII століття. В якості прикладу такого синхронного вживання згаданих понять можна взяти декрети про привілеї 1613-го року із сусіднього до Мараморощини комітату Берг, в яких жителям гірського с. Канора¹ – Лаврентію Пероловичу та Івану Плетяку – березький іспан надає «...Sculteciam sive Kenesiatum...» (...«Шолтиство або Кенезство»...) [ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 41, арк. 3]. Творці даного документу явно не бачили ніякої різниці між термінами «шолтис» та «кенез».

Жигмонд Ліпчеї присвячує велику частину тексту в своєму описі розповіді про заснування села Чорна Іза та його покупку. Зокрема, він згадує шолтиса – «польського чоловіка Рапіловича» – який почав приводити людей з північного боку Карпат та заселяти місцевість біля ріки Іза, власником котрої тоді був шляхтич Іштван Бечі. Після купівлі новоутвореного села Чорна Іза, батько Жигмонда Ліпчеї (Гергей) вигнав згаданого шолтиса, оскільки мав на думці поставити в Чорній Ізі власного кенеза – кріпака Івана Куручича з Ляхівця². Ліпчеї пише, що Рапілович щорічно платив Іштвану Бечі по три куниці, і що його батько розраховувався з цим «польським чоловіком» та оплатив йому всі збитки (разом з новим кенезем), пов'язані із втратою землі. Шляхтич наголошував на тому, що компенсацію він провів за встановленими в той час цінами, про що «має документ» [Köszeghy, 1894, с. 336–337]. Цікаво те, що хоча Іван Куручич й дістав звання «кенеза», однак після шести років у свободі (з 1652 р.) він мав надалі платити по шість форинтів та однієї куниці з лану. По суті, цей чоловік нічим не відрізнявся від інших кріпаків, тому дещо незрозумілим є вживання у документі саме цього терміну. Можливим є й те, що поняття, як і сам статус «кенеза», мали багато значень, про які ми поки не маємо додаткових відомостей. До прикладу, польський дослідник П. Домбковський писав про те, що шолтиси, вийти і кенезі сусіднього, по відношенню до Північно-Східної Угорщини, Руського воеводства Речі Посполитої в XVI та XVII столітті не просто платили податки, а ще й доплачували додаткові збори, з якими не мали справ звичайні кріпаки [Домбковський, 2014,

с. 66]. Можливо, подібна ситуація мала місце й на території тогочасного Марамороша.

Іншою верствою мараморських жителів села, котра виділялась над земельними і безземельними кріпаками, були сільські бірови. В написаних латиною урбаріях XVII ст. вони фігурують під назвою «judex», котра, як і угорське слово «bíró», в перекладі на українську мову означає «суддя». Варто наголосити на тому, що згадана посада була наявна і в п'яти коронних містах Марамороша. Призначені землевласником або вибрані із запропонованих паном людей, бірови займалися управлінням селом та винесенням вироків стосовно дрібних злочинів (крадіжка, бійка) [MNL I. (A-E), 1977]. Більше інформації про них ми отримуємо з урбаріїв володінь Хустського замку, оскільки в описі Жигмонда Ліпчеї дана сільська посада згадується лише один раз у значенні «кенез або біров», тобто в якості синонімічних понять. Шандор Кьосегі у поясненні до даного фрагменту тексту взагалі пише про те, що «кенезство є спадковим біровством» [Köszeghy, 1894, с. 334].

В урбарії 1614-го року, разом з іменами селян подані й імена та прізвиська біровів кожного із сіл Хустської домінії. Зокрема, в селі Буштино цю посаду займав Іван (можл. Янош) Тарацькозі (Ioannes Tarackeozi), у селі Терєбля – Ференц Фодор (Franciscus Fodor), в селі Дулово – Владислав Галас (Ladislav Halaz), у селі Іза – Шімон (можл. Семен) Галас (Simon Halaz) [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 20–24]. Лише один із згаданих біровів – Ференц Фодор – мав половину телека землі у своєму селі. Інші очільники поселень не фігурують в списках землевласників. З цих даних ми можемо вивести припущення про те, що бірови жили за рахунок данини та, ймовірно, штрафів, а тому не мали потреби в земельних володіннях. Однак дана гіпотеза потребує подальшого підтвердження іншими документами.

Попри свій статус, і, ймовірно походження із заможних родин, бірови також не були позбавлені від певних виплат. До прикладу, у 1625-му році новий буштинський біров мав відправити удварбірову («придворному судді») лисячі хутра [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 3]. Щоправда, це могла бути й одноразова виплата в честь призначення на посаду. Загалом, положення сільського бірова було значно вищим за статус звичайного кріпака.

Дещо незрозуміле місце в середовищі селян займало біле духовенство східного обряду, представники якого хоч і вирізнялось на фоні кріпаків, однак й самі не були вільними людьми. До прикладу, ми маємо акт 1624-го року із комітату Шарош про звільнення декількох православних священників з кріпацтва [ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 45, арк. 1–4]. Сам факт появи даного документу свідчить про те, представники духовенства східного обряду не звільнялись від кріпацтва тільки через свій статус.

В урбаріях та описах східнослов'янських поселень з території усіх комітатів Північно-Східної Угорщини, місцеві православні священники фігурували під назвами «par», «por» і «pür» або «batyko» та «balyko» (останні два терміни похідні від слова

¹ Нині с. Канора Мукачівського району Закарпатської області.

² Нині село Лісковець Хустського району Закарпатської області.

«батько») [Петров, 1906, с. 18] [Kőszeghy, 1894, с. 342]. Жигмонд Ліпчеї писав, що священники, як люди церкви, не повинні прислужувати йому. Натомість кожен з них (відповідно до наявності ланів та їх родючості) мав принести зазначеному немешу визначену кількість лисячих хутер і, лише за окремими винятками, певну суму грошей [Kőszeghy, 1894, с. 342]. З самого опису Ліпчеї та мараморських урбаріїв важко сказати щось про відносини між дрібним духовенством та довокільнішими селянами. Зокрема, тут нема ніяких згадок про десятину священнику, виконання певних робіт на його користь чи ще чогось подібного. Щоправда, опис 1625-го року дає відомості про господарство, яке вели сільські священники із сіл Хустської домінії. Буштинські пресвітери Янош Поп і Поп Якоб мали по вісім волів та сім корів. Окрім того, перший тримав десять свиней, а другий – дванадцять вуликів з бджолами та вісімнадцять свиней. Священник з села Теребля – Фома Поп – мав дещо менше господарство, яке нараховувало шість волів та п'ять корів. Така різниця наводить на думку про те, що священники відрізнялись за рівнем достатку між собою, і скоріш за все, їх рівень багатства залежав не лише від статусу представника духовенства, а й від інших факторів.

Також варто зазначити, що в описах володінь Ужгородського замку 1631-го року (комітат Унг), священники виділені серед шолтисів, кріпаків із землею та безземельних желярів в окрему категорію «battykosag» [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 105. – No. 001., с. 105]. Можливо, урбарії з подібними списками побутували й на території Мараморощини, однак вони не збереглися до нашого часу.

Однією із проблем опису Жигмонда Ліпчеї є те, що він, на відміну від інших мараморських урбаріїв та переписів, абсолютно не дає відомостей про таку категорію селян, як желяри (угор. «zsellérek» або лат. «inquilini»), тобто безземельних кріпаків [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 2–24] [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 1–11]. Про неї варто згадати б навіть тому, що дана частина населення складала якщо й не більший, то доволі значний відсоток сільських жителів, серед якої були й ремісники та зайняті промислами люди. У одній великій сім'ї в якості желярів часто виступали молодші брати, котрі працювали на тих самих полях, що й старші родичі. Однак, це лише один із варіантів потрапляння до категорії безземельних кріпаків. Допускаємо, що перехід від статусу земельного кріпака до желяра був можливим, однак для спростування або підтвердження даної гіпотези потребуємо більше письмових джерел періоду XVII ст.

Насамкінець, варто виділити ще дві особливі категорії селян, котрі фігурували лише в урбаріях Хустської домінії. Мова йде про рибалок (латинське «piscator» або угорське «halász»), занесених у описі 1614-го року до безземельних жителів села Буштина [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 20]

та окремо виділених серед селян Буштина, Стеблівки й Ізи в урбарії 1625-го року [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, с. 1–11]. Майновий стан цих людей добре висвітлений в останньому документі, з якого ми дізнаємось, що буштинський рибалка Матвій Галас мав двох волів, двох корів та вісім свиней; його односілчанин Лазір Гриць – двох телят та трьох свиней; Янош Бечерк із Стеблівки тримав сімох волів, двох корів і трьох свиней; Гергей Орбан з Ізи – двох волів, двох корів, двох свиней та десять вуликів з бджолами, а Янош Орбан з того самого села – шістьох волів, двох телят, трьох корів і сімох свиней [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 1–4]. Враховуючи різницю між згаданими господарствами, можемо зробити висновок про те, що належність до верстви рибалок не впливала однаковим чином на матеріальне становище згаданих людей.

Також, лише в описах Хустського замку зустрічаються згадки про вільних селян (угор. «szabados») [UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, с. 1–11]. Ми не виключаємо можливості їх перебування й в інших (зокрема, гірських) селах, однак поки маємо недостатньо документів для підтвердження або спростування даної версії. На нашу думку, проблема переходу кріпаків у статус вільних селян потребує додаткового дослідження, тому в даній статті ми не розкриваємо це питання.

Висновки. Повсякденне життя мараморських селян першої половини XVII століття було тісно пов'язане з постійними міграціями та виплатою данини. Попри необхідність сплати податків майже всіма представниками сільської громади (деякі кенезі, священники, кріпаки із землею, желяри), розмір чинша, в дечому, варіювався від положення селянина всередині громади. Втеча від сплати данини та пошук поселень на «свободі» були поширеним явищем, що свідчить про високу рухливість значної частини тогочасного сільського населення, не обтяженої певними товарами або речами. Загалом, надавати оцінку матеріальному становищу тогочасних кріпаків в категоріях «добре» чи «погано» було б неправильним, оскільки поняття про комфорт і багатство відрізнялись тоді й зараз. Можна тільки сказати, що велика частина населення або не бачила сенсу в постійному перебуванні на одному місці та сплаті данини, або просто не мала можливості накопичити значні майнові запаси.

Окрім втеч до інших сіл, мараморські селяни мали змогу змінити свій життєвий устрій за допомогою міграції у коронні міста, служби в Хустському замку чи отриманні статусу шолтиса. Останнє надавало певні привілеї не лише конкретній людині, а й її сім'ї та нащадкам.

Загалом, проблема матеріального становища, соціального устрою та повсякденного життя селянства Мараморощини і всієї Північно-Східної Угорщини періоду XVII століття є доволі слабко висвітленою й потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

Az 1715. évi országos összeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N78 – 30 – Máramaros [Online]. Доступно: https://adatbazisokonline.hu/ adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras/adatlap/5388?search=tarfula&term=eyJxIjoidGFyZmFsdSI

ImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 25.03.2021).

Az 1720. évi országos összeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N79 – Máramaros megye – 31. [Online]. Доступно https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras/adatlap/5685?search=tarfalu&term=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 25.03.2021).

Bélay, V., 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepüléséről a XVIII. század elejéig*, Budapest: Sylvester Nyomda, 224 old.

Fagan, B., 2000. *The Little Ice Age. How Climate Made History. 1300 – 1850*, New York: Basic Books, 246 p.

Filipașcu, A., 1997. *Istoria Maramureșului*, Baia Mare: Editura «Gutinul», 240 p.

Kann, R., Zdeněk, D., 1984. *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526 – 1918*, Seattle: University of Washington Press, 543 p.

Kőszeghy, S., 1894. Lipcsey Zsigmond orosz telepesei Máramarosban, *Magyar gazdaságtörténelmi szemle*, №1, old. 331–343.

Magyar néprajzi lexikon I (MNL). (A–E), 1977, főszerk. Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai Kiado, 752 old. [Online]. Доступно: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-759.html> (дата звернення: 25.03.2021).

Pap, J., 1909. *Adalékok Máramaros történetéhez*, Máramarosziget: Máramarosi Független Ujság nyomdaja, 368 old.

Petrovay, G., 1894. Bilkei Lipcsey család, *Turul*, №12, old. 104–119.

Sebestyén, Z., 2015. Kárpátalja víznevét: Nagy-ág, *Pethő József-Karádi Zsolt szerk.: Korszerű tudomány – korszerű közoktatás*, Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó, old. 67–74.

Szabó, I., 1940. *A magyar parasztság története*, Budapest: Magyar Szemle Társaság, 80 old.

Szabó, P., 1997. *Az erdélyi fejedelemség*, Budapest: Kulturtrade, 163 old.

UC (Urbaria et conscriptiones), HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 005. – No. 045, 34 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc005_no045/ (дата звернення: 25.03.2021).

UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 047. – No. 008., 15 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc047_no008/?list=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 26.03.2021).

UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 105. – No. 001., 202 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc105_no001/ (дата звернення: 13.03.2021).

UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, 22 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc148_no009/?list=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 20.03.2021).

UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, 31 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc174_no026/?list=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 18.03.2021).

UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 224. – No. 008, 2 c. [Online]. Доступно: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc224_no008/?list=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (дата звернення: 20.03.2021).

Гошко, Ю., 1976. *Населення українських Карпат XV – XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут*, Київ: Наукова думка, 205 с.

Грабовецький, В., 1962. *Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.*, Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 211 с.

Гримич, М., 2001. Сучасний погляд на проблему волоського права, *Етнічна історія народів Європи*, вип. 11, с. 110–116.

Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 157, оп. 25, спр. 41, на 4 арк.

ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 45, на 5 арк.

ДАЗО, ф. 157, оп. 25, спр. 75, на 1 арк.

Дзєндзелівський, Й., 1955. Спостереження над термінологією народної метрології говірок Закарпатської області, *Наукові записки Ужгородського університету*, том XIV, Діалектол. 36., вип. 1, с. 81–139.

Домбковський, П., 2014. Волохи та право волоське в давній Польщі, *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, вип. 60, с. 65–73.

Зубанич, Л., 2013. Дворянство Верхнього Потисся і селянське повстання Дердя Довжі, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 1, с. 5–10.

Інкін, В., 2004. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях: історичні нариси*, Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 526 с.

Келлер, О., 2012. *Средневековое немецкое право на землях Центральной и Восточной Европы в XIII – XVIII веках*, Минск: РИВШ, 244 с.

Купчинський, О., 2004. *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти*, Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1282 с.

Мицюк, О., 1938. *Нариси з соціально-господарської історії б. Угорської нині Підкарпатської Русі*, том. II, Прага: Друкарня Р. Грдлічки, 391 с.

Петров, А., 1906. *Матеріали для історії Угорської Русі*, том IV, Санкт-Петербург, 92 с.

Онацький, Є., 1960. *Українська мала енциклопедія*, том III, книга 4, Буенос-Айрес: Наклад Адміністрації УАПЦ в Аргентині, с. 695–820.

Ферков О., Белей Н., 2018. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, вип. 1 (38), с. 84–91.

Чибирак, С., 2018. *Енциклопедія історії України*, кн. 1, Київ: Наукова думка, 608 с. [Online]. Доступно: <http://www.history.org.ua/?termin=1.5.4> (дата звернення: 10.03.2021).

Шандра, Р., 2014. Поняття та правова природа волоського права: історико-правовий аналіз, *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, вип. 60, с. 154–161.

Яковенко, Н., 2006. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття*, Київ: Критика, 584 с.

References

Az 1715. évi országos összeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N78 – 30 – Máramaros [Online]. Dostupno: https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras/adatlap/5388?search=tarfalu&term=eyJxIjoIdGFyZmFsdSIsImZxIjP7ImRiX2lkIjP7ImM4MWU3MjhhkOWQ0YzJmNjM2ZjA2N2Y4OWNjMTQ4NjJjIjoIiMiJ9fSwic29ydCI6InNjb3JlliwiYXEiOilLCJhcVR5cGUiOiIifQ==&curr=1 (data zvernennia: 25.03.2021). (in Latin).

- Az 1720. évi országos összeírás, járás: Alsó – O Holyatin, N79 – Máramaros megye – 31. [Online]. Dostupno: https://adatbazisokonline.hu/ adatbazis/az-1720_-evi-orszagos-osszeiras/adatlap/5685?search=tarfulu&term=eyJXlJoidGFyZmFsdSIsImZlXlJp7ImRiX2lkIjpw7IjhlMTE1ODE1NGRmYTQyY2FkZGJkMDY5NGE0ZTIiZGM4IjoiNTIifX0InNvcnQiOiJzY29yZSIsImFmXlJjoiIiwiaWF0eXB1Ijoib0=&curr=1 (data zvernennia: 25.03.2021). (in Latin).
- Bélay, V., 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*, Budapest: Sylvester Nyomda, 224 old. (in Hungarian).
- Chybyrak, S., 2018. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the History of Ukraine], kn. 1, Kyiv: Naukova dumka, 608 s. [Online]. Dostupno: <http://www.history.org.ua/?termin=1.5.4> (data zvernennia: 10.03.2021). (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO) [State Archives of the Transcarpathian region (SATR), f. 157, op. 25, spr. 41, na 4 ark. (in Latin).
- DAZO [SATR], f. 157, op. 25, spr. 45, na 3 ark. (in Latin).
- DAZO [SATR], f. 157, op. 25, spr. 75, na 1 ark. (in Hungarian).
- Dombkovskiy, P., 2014. Volokhy ta pravo voloske v davniy Polshchi [Wallachians and Wallachian law in ancient Poland], *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seria yurydychna, vyp. 60, s. 65–73. (in Ukrainian).
- Dzdzelyivskiy, Y., 1955. Sposterezhennia nad terminolohiieiu narodnoi metrolohii hovirok Zakarpatskoi oblasti [Observations on the terminology of folk metrology of dialects of the Transcarpathian region], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu, tom XIV, Dialektol. Zb.*, vyp. 1, s. 81–139. (in Ukrainian).
- Fagan, B., 2000. *The Little Ice Age. How Climate Made History. 1300 – 1850*, New York: Basic Books, 246 p. (in English).
- Ferkov, O., Belei, N., 2018. Hospodarske osvoiennia Uzhanshchyny u dobu Druhetiv [The economic development of the Ung county in the Drugeths period], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Seria: Istoriia, vyp. 1 (38), s. 84–91. (in Ukrainian).
- Filipaşcu, A., 1997. *Istoria Maramureşului*, Baia Mare: Editura «Gutinul», 240 p. (in Romanian).
- Hoshko, Yu., 1976. *Naselennia ukrainskykh Karpat XV – XVIII st. Zaseleennia. Mhratsii. Pobut* [The population of the Ukrainian Carpathians XV – XVIII centuries. Settlement. Migration. Everyday life], Kyiv: Naukova dumka, 205 s. (in Ukrainian).
- Hrabovetskiy, V., 1962. *Selianskiy rukh na Prykarpatti v druhii polovyni XVII – pershii polovyni XVIII st.* [Peasant movement in the Carpathians in the second half of XVII – first half of XVIII century], Kyiv: Vyd-vo Akad. nauk URSR, 211 s. (in Ukrainian).
- Hrymch, M., 2001. Suchasnyi pohliad na problemu voloskoho prava [A modern view of the problem of Wallachian law], *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, vyp. 11, s. 110–116. (in Ukrainian).
- Inkin, V., 2004. *Siliske suspilstvo Halyskoho Prykarpattia u XVI – XVIII stolittakh: istorychni narysy* [Rural society of the Galician Prykarpattia in the XVI – XVIII centuries: historical essays], Lviv: Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, 526 s. (in Ukrainian).
- Kann, R., Zdeněk, D., 1984. *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526 – 1918*, Seattle: University of Washington Press, 543 p. (in English).
- Keller, O., 2012. *Srednevekovoye nemetskoye pravo na zemliakh Tsentralnoy i Vostohnoy Evropy v XIII – XVIII vekakh* [Medieval German law in the lands of Central and Eastern Europe in the XIII – XVIII centuries], Minsk: RYVSh, 244 s. (in Russian).
- Kőszeghy, S., 1894. Lipcey Zsigmond orosz telepesei Máramarosban, Magyar gazdaságtörténelmi szemle, №1, old. 331–343. (in Hungarian).
- Kupchynskiy, O., 2004. *Akty ta dokumenty Halysko-Volynskoho kniazivstva XIII – pershoy polovyny XIV stolit: Doslidzhennia. Teksty* [Acts and documents of the Galicia-Volyn principality of the XIII – first half of the XIV centuries: Research. Texts], Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 1282 s. (in Ukrainian).
- Magyar néprajzi lexikon (MNL) I. (A–E), 1977. főszerk. Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai Kiado, 752 old. [Online]. Dostupno: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-759.html> (data zvernennia: 25.03.2021). (in Hungarian).
- Mytsiuk, O., 1938. *Narysy z sotsialno-hospodarskoi istorii b. Uhorskoi nyini Pidkarpatskoi Rusy* [Essays on socio-economic history b. Hungarian now Subcarpathian Russia], tom. II., Praha: Drukarnia R. Hrdlichky, 391 s. (in Ukrainian)
- Onatskiy, Ye., 1960. *Ukrainska mala entsyklopediia* [Ukrainian small encyclopedia], tom III, knyha 4, Buenos-Aires: Naklad Administratury UAPTs v Arhentyni, s. 695–820. (in Ukrainian).
- Pap, J., 1909. *Adalékok Máramaros történetéhez*, Máramarossziget: Máramarosi Független Ujság nyomdaja, 368 old. (in Hungarian).
- Petrov, A., 1906. *Materialy dlia istorii Ugorskoy Rusi* [Materials for the history of Ugrian Rus], tom IV, Sankt-Peterburg, 92 s. (in Russian).
- Petrovay, G., 1894. Bilkei Lipcey család, *Turul*, №12, old. 104–119. (in Hungarian).
- Sebestyén, Z., 2015. Kárpátalja víznevei: Nagy-ág, *Pethő József-Karádi Zsolt szerk.: Korszerű tudomány – korszerű közoktatás*, Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó, old. 67–74. (in Hungarian).
- Shandra, R., 2014. Poniattia ta pravova pryroda voloskoho prava: istoriko-pravovyi analiz [The concept and legal nature of Wallachian law: historical and legal analysis], *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seria yurydychna, vyp. 60, s. 154–161. (in Ukrainian).
- Szabó, P., 1997. *Az erdélyi fejedelemség*, Budapest: Kulturtrade, 163 old. (in Hungarian).
- Szabó, I., 1940. *A magyar parasztság története*, Budapest: Magyar Szemle Társaság, 80 old. (in Hungarian).
- UC (Urbaria et conscriptiones), HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 005. – No. 045, 34 s. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc005_no045/ (data zvernennia: 25.03.2021). (in Latin).
- UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 047. – No. 008., 15 s. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc047_no008/?list=eyJxdWVyeSI6ICJib2N6a28ifQ (data zvernennia: 26.03.2021). (in Latin).
- UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 105. – No. 001., 202 c. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc105_no001/ (data zvernennia: 13.03.2021). (in Hungarian).
- UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 148. – No. 009, 22 s. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc148_no009/?list=eyJxdWVyeSI6ICJodXN6dCAifQ (data zvernennia: 20.03.2021). (in Latin and in Hungarian).
- UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 174. – No. 026, 31 s. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc174_no026/?list=eyJxdWVyeSI6ICJpemEifQ (data zvernennia: 18.03.2021). (in Latin).
- UC, HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 224. – No. 008, 2 s. [Online]. Dostupno: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc224_no008/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzemNzb3JhbiJ9 (data zvernennia: 20.03.2021). (in Latin).

Yakovenko, N., 2006. *Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia* [Essay on the history of Ukraine from ancient times to the end of the XVIII century], Kyiv: Krytyka, 584 s. (in Ukrainian).

Zubanych, L., 2013. *Dvorianstvo Verkhnoho Potyssia i selianske povstannia Dierdia Dovzhi* [The nobility of the Upper Potyssia and the peasant uprising of Derd Dovzhi], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Istorii, vyp. 1, s. 5–10 (in Ukrainian).

SUMMARY

MATERIAL SITUATION, DAILY ROUTINE AND SOCIAL STRUCTURE OF MARAMOROSH PEASANTRY IN THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

Mykhailo Perun

Postgraduate student of the Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

In this article, the author tries to comprehensively consider the history of the peasantry from the eastern part of modern Transcarpathia. Particular attention is paid to the general characteristics of the organization of a rural society of the Maramorosh County of the first half of the 17th century. This period was characterized by significant migration within the Carpathian region, which led to the emergence of new settlements in the Upper Potyssia and changes in cultural and domestic nature. According to the author, the main driver of these processes was the minor and middle gentry of North-East Hungary, which encouraged the resettlement of peasants to their lands with the help of certain privileges. The article substantiates the idea that the daily routine of the Maramorosh peasantry and occupations were closely connected with the payment of tribute to their own master. That is why the primary sources on the early modern Maramorosh County peasant history are tax descriptions (urbariums), where much information about the property status, social system, and basic occupations of the people of that period can be found. The author emphasizes that in addition to small and medium-sized nobles, another large landowner in the Maramorosh region were the owners of the Khust dominion. The article highlights the difference between the payment of tribute, forms of management, and some other features of the peasants of the highland and lowland parts of the Maramorosh County. The author writes that based on the analysis of the inventory of the possessions of the nobleman Zhigmond Lipchei (Lipcsei Zsigmond) in 1646 and the decrees of Count Miklosh Esterhazy (Esterházi Miklós) in 1613, we can identify terminological nuances of the documents of this period. The author uses in the publication written sources from the end of the 17th and the beginning of the 18th century, for certain clarifications and explanations, acts, and North-Eastern Hungary and other territories charters. The author of the publication concludes the interdependence between the financial situation of the Maramorosh peasants and their mobility.

Keywords: *kenez, sholtys, Maramorosh, battykosag, zheller, birov, telek, Lipchei, nobility.*